

RAD NA ULOZI HAPPYJA U PREDSTAVI SMRT TRGOVAČKOG PUTNIKA

Leaković, Toni

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Academy of Arts and Culture in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:251:838657>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-27**



Repository / Repozitorij:

[Repository of the Academy of Arts and Culture in Osijek](#)



SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU
ODSJEK ZA KAZALIŠNU UMJETNOST
DIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ GLUMA

TONI LEAKOVIĆ

**RAD NA ULOZI HAPPYJA U PREDSTAVI *SMRT
TRGOVAČKOG PUTNIKA***

DIPLOMSKI RAD

Mentor: red. prof. art. Tatjana Bertok-Zupković

Sumentor: Goran Vučko, ass.

Osijek, 2022.

SADRŽAJ:

1. UVOD.....	1
2. O AUTORU.....	2
3. O DJELU.....	4
4. VIZUALNI ELEMENTI PREDSTAVE.....	5
4.1 SCENOGRAFIJA.....	5
4.2 SVJETLO.....	8
4.3 KOSTIMOGRAFIJA.....	11
5. ADAPTACIJA TEKSTA.....	14
6. GLUMAC – LIK – ULOGA.....	16
7. ZAKLJUČAK.....	22
8. LITERATURA.....	23
9. SAŽETAK / SUMMARY.....	24
10. ŽIVOTOPIS.....	25

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU U OSIJEKU

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja _____ potvrđujem da je moj diplomski rad

pod naslovom

te mentorstvom

rezultat isključivo mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranog rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog/diplomskog rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Osijeku, _____

Potpis

1. UVOD

Predstava *Smrt trgovačkog putnika* prema istoimenu dramskom tekstu autora Arthura Millera nastala je u Kazalištu Virovitica u režiji Vanje Jovanovića, a ujedno je riječ o mojemu diplomskom ispitu. Mentori na mojemu diplomskom radu bili su redovita profesorica Tatjana Bertok-Zupković i sumentor vanjski asistent Goran Vučko. U predstavi igraju: Igor Golub, Vlasta Golub, Draško Zidar, Goran Koši, Monika Lanščak, Sara Lustig, Mijo Pavelko, Goran Vučko, Silvijo Švast, kojemu je ovo također diplomski ispit, i ja. Predstava je premijerno izvedena 5. prosinca 2021. godine u Kazalištu Virovitica. Ovo je moj prvi profesionalni glumački angažman i drago mi je da ga kao diplomski ispit mogu igrati na velikoj sceni. Prvi sam se put susreo s procesom nastajanja jedne cjelovite profesionalne predstave od početka do kraja i to je za mene bio pravi doživljaj; od čitaćih proba za stolom, prvog postavljanja mizanscena, uvođenja kostima i svjetla pa sve do cjelovite predstave i na koncu premijere. Radovao sam se svakom novom koraku u navedenu procesu. U početku me brinulo kako ću se snaći u novom okruženju. No u procesu je uz mene bio i moj sumentor Goran Vučko, koji me ohrabrivao i savjetovao, pa sam se brzo opustio te sam istinski počeo uživati na sceni.

„If you really want to beome an actor, but only providing that acting doesn't interfere with your golf game, your political ambitions, and your sex life, you don't really want to become an actor. Not only is acting more than a part-time job, it's more than a full-time job. It's a full-time obsession.“¹

Rad u Virovitici i dvokratne probe značile su da se selim onamo na mjesec i pol dana koliko je proces trajao, što je za mene bilo još jedno novo iskustvo jer sam bio u novom gradu u kojemu poznajem samo ljude koji su ondje s istim ciljem kao i ja. Ta me činjenica dodatno

¹ Michael Caine, *Acting in film: An Actor's Take on Movie Making*, New York/London, 2000., str. / „Ako zaista želite postati glumcem, no isključivo pod uvjetom da se gluma ne uplete u vašu igru golfa, vaše političke ambicije i vaš seksualni život, zapravo ne želite postati glumcem. Ne samo da je gluma više od honorarnoga posla nego je i više od posla s punim radnim vremenom. To je opsesija s punim radnim vremenom.“ Autorica ovog i svih sljedećih prijevoda u diplomskome radu je Anamarija Žugić Borić.

motivirala na rad i konstantno promišljanje o predstavi i mojemu liku ne samo na probama nego i izvan njih. U nastavku ću razložiti i objasniti sve komponente predstave te opisati svoj način rada, odnosno postupke koje sam koristio u izradi uloge Happyja.

2. O AUTORU

Arthur Asher Miller nagrađivani je američki pisac, esejist i scenarist dvadesetog stoljeća. Rođen je 17. listopada 1915. godine u Harlemu kao drugo od troje djece Isidore i Augusta Millera. Otac i majka porijeklom su mu iz Galicije u Poljskoj, a bili su ugledni i bogati građani New Yorka sve do kraha Wall Streeta 1929. godine, kada se sele u Brooklyn. Kao tinejdžer Arthur je dostavljao kruh po kućama i radio nekoliko poslova kako bi platio školarinu na Sveučilištu u Michiganu. Godine 1935. učlanio se u Ligu američkih književnika, koje su članovi većinom bili dio komunističke partije, a najpoznatiji su od njih Franklin Folsom, Alexander Trachtenberg, Louis Untermeyer, Isidor F. Stone, Myra Page, Millen Brand, Lillian Hellman i Dashiell Hammet. Godine 1936. Miller je radio za školske novine „The Michigan Daily“ i „Gargoyle Humor Magazin“, a u tom je razdoblju napisao svoju prvu dramu *No Villain* i za nju dobio nagradu *Avery Hopwood*. Nakon toga počeo je razmišljati o karijeri pisca i upisao seminar pisanja kod profesora drame i dramaturgije Kennetha Rowea, s kojim je kasnije razvio prijateljski odnos. Nakon godine dana napisao je dramu *Honors at Dawn*, za koju je također dobio nagradu *Avery Hoopwood*. Godine 1938. diplomirao je i odbio



Slika 1. Arthur Miller, 1962. godine

raditi dobro plaćen posao scenarista za *20th Century Fox* te se odlučio za projekt u kazalištu koji je 1939. godine propao. Godine 1944. prvi je put u kazalište postavljena njegova drama (*The Man Who Had All the Luck*), ali je ukinuta nakon četiriju izvedbi zbog neposjećenosti. Tek 1947. godine Arthur Miller uspjeva steći reputaciju pisca osvojivši nagradu *Toni* za najboljeg pisca s dramom *All my Sons*, koju je počeo pisati još 1941. godine. Godine 1948. otvorio je studio u Roxburyju i tijekom šest tjedana napisao jedan od klasika svjetske književnosti, dramu *Smrt trgovačkog putnika*, koja je premijerno izvedena 10. veljače 1949. godine u *Morosco Teatru*. Miller se triput ženio. Godine 1940. oženio je svoju prvu suprugu Mary Grace Slattery, s kojom je imao dvoje djece, Jane i Roberta. Godine 1956. razveo se od nje te je oženio filmsku zvijezdu Marilyn Monroe, koju je upoznao 1951. godine kada je i imao kratku aferu s njom. Brak je potrajao samo pet godina. Godine 1962. Marilyn Monroe pronađena je mrtva, a iste godine Arthur je oženio svoju posljednju suprugu, s kojom je ostao do njezine smrti 2002. godine, fotografkinju Inge Morath i s njom je imao dvoje djece, Rebeccu i Daniela. Daniel je rođen s Downovim sindromom i smješten je u instituciju, a Miller ga je rijetko posjećivao. Njegova kći Rebecca udala se za oskarovca Daniela Day-Lewisa.

Millerovo zadnje djelo *Finishing the Picture* izvedeno je 2004. godine, samo nekoliko mjeseci prije njegove smrti. Arthur Miller umro je 10. veljače 2005. godine od zatajenja srca i raka mjehura u 89. godini života, na isti datum kad je bila i premijera predstave *Smrt trgovačkog putnika*. Dva dana kasnije Broadway je ugasio svoja svjetla kako bi mu odao počast. Miller je ostavio velik utjecaj na kazalište i film, a smatrao se jednim od najvećih dramatičara dvadesetog stoljeća. Godine 2017. njegova je kći Rebecca završila dokumentarni film o njegovu životu pod nazivom *Arthur Miller: Writer*.

3. O DJELU

Smrt trgovačkog putnika jedno je od najpoznatijih Millerovih djela, koje je premijerno izvedeno na Broadwayu 10. veljače 1949. godine i odigrano je više od 700 puta. Smatra se jednim od najvažnijih dramskih djela svjetske književnosti. Riječ je o tragediji u dva čina smještenoj u New York 1940-ih godina, u kojoj je protagonist Willy Loman, čovjek razočaran svojim životom, nedavno dobivenim otkazom i dvama propalim sinovima. On tijekom predstave gubi razum, vidi svojeg mrtvog brata kojega moli za savjet i na kraju se odlučuje ubiti kako bi njegova obitelj dobila novac od životnog osiguranja. Djelo se bavi temama poput neostvarenog američkog sna, utjecaja kapitalizma na propast malog čovjeka i propasti jedne obitelji srednjeg staleža. Djelo je prožeto Willyjevom reminiscencijom na dan kada je posao tekao u dobrom smjeru i kada je njegov sin Biff bio zvijezda, a svaki ga povratak u realnost zbunjuje jer ne može prihvatiti činjenicu da je sve propalo, da je Biff pao matematiku i napustio školu, a da je on sam pred otkazom. Svakim novim prisjećanjem sve više gubi dodir sa stvarnošću, sve dok se na kraju ne odluči ubiti. Njegov prvi i omiljeni sin Biff odmalena je trebao postati zvijezda i uspjeti u životu. Willy mu to neprestano ponavlja, čak i sad mu nabijajući komplekse da mora napraviti nešto kako bi njegov otac bio ponosan i kako bi ispunio njegovo visoko očekivanje. Drugi sin Happy, ujedno i moj zadatak u ovoj predstavi, živi u sjeni svojega brata i roditelji mu nikada nisu pridavali veliku pažnju. On je svojevrsna tampon-zona u svim obiteljskim svađama jer samo želi sačuvati privid jedne sretne obitelji. Njihova je majka Linda domaćica koja bezuvjetno voli svojeg supruga i staje na njegovu stranu u obiteljskim svađama. Odana mu je i pasivno podržava njegove nerealne planove za budućnost zato što uviđa Willyjevo duševno stanje i ne želi mu točno reći kako stvari stoje. Grdi svoje sinove zbog njihova ponašanja i potiče ih da pomognu ocu. Njihovi su susjedi Charley i njegov sin Bernard dragi ljudi spremni pomoći: Charley je Willyju ponudio posao nakon otkaza, a Bernard mu je rekao da može naći mjesto za njegova sina Biffa, ali Willy sve to odbija jer ne može prihvatiti činjenicu da su oni uspješni i da njemu treba pomoć. Bernard, kojega je Willy smatrao štreberom dok je bio dječak, postao je odvjetnik, oženjen je i ima djecu – upravo ono što je Biff trebao imati. Ta ga spoznaja navodi na razmišljanje o tome gdje je pogriješio u odgoju djece. Uz uspješne susjede, Willyja muči i njegov pokojni brat Ben, koji se obogatio u Africi te on za njega predstavlja ideju o ostvarenju

američkog sna. Ben mu se javlja u halucinacijama te Willy traži odgovore o tome gdje je pogriješio i zašto nije postao kao on.

4. VIZUALNI ELEMENTI PREDSTAVE

„Gledatelj koji se uživljava u iluziju zbivanja na sceni ne razmišlja o mučnom radu i svim onim nužnim pojedinostima koje je trebalo osmisliti – on je naprosto ili uvučen u zbivanje, ili mu se posao onih koji ga uvjeravaju čini neuvjerljiv.“²

U ovom stavku ću pobliže razložiti vizualne elemente predstave koji doprinose njenoj cjelokupnosti.

4.1 Scenografija

„Scenografski i akcioni prostor treba da se što više poklapaju, scenografija da bude maksimalno u funkciji akcije, da bude njen motiv i cilj, kako preporučuje Gavela, a akcija u toj mjeri stimulatívna da navede gledaoce da nadoknade „nedostatke“ scenografije „mislíma svojim“.“³

Scenografija je u predstavi minimalistička, ne dovodi se u konkretnu vezu s određenim periodom te daje samo naznaku prostora u kojem se nalazimo jer se tako otvara veći prostor igre. Na samom početku scena je potpuno prazna, bez zastora i ulica, te glumci na nju ulaze pod radnim svjetlom. Ovim režijskim postupkom razgolićuje se kazališni mehanizam i odmiče od iluzornosti konvencionalnog tradicionalnog kazališta. Glumci koji ne sudjeluju u sceni sjede na stolicama s lijeve i desne strane scene te dodaju sitne rekvizite, sudjeluju u promjenama između

² Ervin Dubrović, Scena i kostim, Rijeka, 1998., str. 6

³ Boro Stjepanović, Gluma I. Rad na sebi, Zagreb – Osijek, 2013., str. 104

scena i također su publika koja prati predstavu, čime se kroz cijelu predstavu opetovano naglašava da smo u kazalištu.

Za prvu scenu na lijevoj strani glumci postavljaju dva madraca koji simboliziraju Biffove i Happyjeve krevete u sobi, a na desnoj strani postavlja se vješalica i stolac kao predsoblje u kojem se nalaze Willy i Linda. Nema fizičke stvari koja odvaja dva prostora, nego se igrom bijelog i plavog svjetla postiže iluzija odvojenog prostora. Takvim se scenografskim rješenjem otvorila mogućnost da Biff i Willy stoje jedan nasuprot drugog i razgovaraju s Happyjem, odnosno Lindom bez da druga strana to čuje. Kako Willy odlazi, tako cijela scena postaje prostor Biffove i Happyjeve sobe. Ovdje se prvi put uvodi limun kao lajtmotiv koji se provlači u gotovo svim scenama, a izabran je iz izvornoga teksta, odnosno Willyjeve replike koja glasi: „Ne možete čovjeka cijediti kao limun, čovjek nije limun.“ Limun simbolizira malog čovjeka kojeg kapitalizam gazi i cijedi, isisava zadnju trunku poleta, odnosno života iz njega i onda ga odbacuje.

Za drugu scenu, scenu reminiscencije, iznose se svi scenografski elementi poznati otprije, a u treći se plan unosi štrik za sušenje veša koji drže Koši i Pavelko, što je jasan znak da se scena odvija u vanjskom prostoru, odnosno u vrtu. Oni na trenutke sudjeluju u koreografiranim sekvencama jer su izvođači koji participiraju u sceni, a ne scenski radnici koji drže scenografski element te je ovim postupkom opravdano njihovo scensko postojanje. U ovoj se sceni uvodi novac kao još jedan bitan motiv: na početku Willy ulazi u scenu i baca novac u zrak, a tijekom koreografije Koši i Pavelko također razbacuju novac po sceni.

U trećoj scenografskoj promjeni unosi se mali frižider na lijevu stranu, stolci i blagovaonski stol sa žutim stolnjakom i zdjelom punom limuna smješteni su u centar scene i daju jak vizualni kontrast naspram scene prije te je prostor sada realan, bez dima i led-svjetla u bojama. U ovom prostoru blagovaonice odvija se pet scena u kojima se isprepliću realnost, prošlost i Willyjevo mentalno stanje.

Sljedeća je scena u Howardovu uredu gdje ga Willy dolazi moliti za premještaj, unosi se uredski stol i Howardov stolac na lijevi rub proscenija, a stolac koji bi trebao biti s druge strane stola postavljen je na desni rub proscenija te se time dobiva neprirodna fizička distanca između njih dvojice koja od početka simbolizira razdvojenost, otuđenost i neslaganje. U drugom planu

na sredinu scene sjedaju glumci koji prate scenu isto kao što je prati i publika. Na Howardovu stolu također se nalazi zdjela limuna te on u početku reže i cijedi limun za limunadu, a kasnije tijekom scene limun od realnog rekvizita postaje simbol malog čovjeka zarobljenog u kapitalističkom društvu te ga Koši baca na pod i gazi, iz čega proizlazi i Willyjeva replika „Ne možete čovjeka cjediti kao limun, čovjek nije limun“. U sceni se, nakon što Willy ne prestaje moliti Howarda za posao, stol rotira za 180 stupnjeva i premješta na sredinu scene, a stolci s glumcima na lijevu i desnu stranu proscenija te se scena iz ureda pretvara u „pozornicu“. Nakon svake točke vještina Koši vadi ladice pune novca i razbacuje ih po glumcima kao konfete, a prazne ladice stavlja Golubu u naručje i stvara se slika u kojoj su svi drugi obasuti novcem, a Golub stoji sa strane praznih ruku. Na kraju scene glumci su sa svojim stolcima poredani oko Goluba koji na diktafonu sluša što ostali govore o njemu te se na svaku rečenicu ispusti stolac na pod i taj tupi udarac dodatno podcrtava uvredu koju čuje. Ti kaotično razbacani stolci, novac i stol u pozadini kada se promijeni svjetlo postaju Charleyjev ured koji upravo preuređuju, pa je tako dio promjene za Charleyjevu scenu izveden i uklopljen u prijašnju te se samo na početku još donese Bernardov krevet na desni rub scene. Novac koji se sada nalazi na podu odlično podcrtava imovinsko stanje Charleyja te kasnije otvara prostor za sliku u kojoj Charley posuđuje Willyju novac, a Willy ga kupi s poda. U ovoj scenografskoj postavci odvija se i reminiscencija s ljubavnicom i Biffom u hotelu, Bernardov krevet postaje krevet u hotelu, a Zidar vidljivo unosi samo vrata od tuša i drži ih dok se Lustig iza njih tušira, što je još jedan od kazališnih mehanizama koji pokazuje kako se probija iluzornost. Cijeli kaos na sceni ujedno podcrtava i Willyjevo stanje duha, pa kako predstava odmiče i prostor postaje sve nerealniji.

Za sljedeću scenu u restoranu na sredinu se dijagonalno postavlja dugački blagovaonski stol uređen crvenim stolnjakom, svijećnjacima i cvijećem koji pridonosi atmosferi svečanosti i važnosti. Kako predstava odmiče i Willyjeva se stvarnost raspada, tako limun u ovoj sceni postaje nadrealan element te se nalazi umjesto svijeće na svijećnjaku te umjesto jajeta na tanjuru. U scenu restorana ulazi Linda te restoran postaje njihova blagovaonica s početka jer Willy gubi dodir sa stvarnošću i sve mu se miješa.

Scenografija je minimalistička i pomno birana kako bi bilo jasno gdje se nalazimo. Primjerice, auto u sceni Bena i Willyja prikazan je kao dva stolca i volan. Svi scenografski elementi smišljeni su tako da ih glumac koristi, a ne da budu skulpture u prostoru te se

jednostavno unose i iznose jer glumci sami rade promjene prostora. Kaotičnost i raspadanje prostora prate Willyjevo raspadanje kao čovjeka. Zadnja scena sprovoda nosi dualno značenje jer na Willyja bacaju ruže kao na sprovodu, ali ruže simboliziraju i kraj predstave i čestitanje na premijeri.

4.2 Svjetlo

„Dizajn rasvjete upotpunjava rad kazališne produkcije. Njime se usmjerava pozornost gledateljstva na određenog glumca, grupu ili dio scene u za to odgovarajućoj atmosferi i raspoloženju. Gotovo da nema raspoloženja ili atmosfere koje ne bismo mogli postići modernom rasvjetnom opremom.“⁴

Svjetlo u ovoj predstavi igra značajnu ulogu, o čemu govori i činjenica da su se upotrijebili svi reflektori virovitičkog kazališta, predstava ima više od sto brojeva za promjenu svjetla i šezdeset reflektora raspoređenih u dvije fronte, dvije kontre, bokove, izolirane svjetlosne punktove i *moving headove* za efekte. Scena je ogoljena i ima tek minimalističke naznake prostora u



Slika 2. Prva reminiscencija

kojem se nalazimo, pa je neophodno u pojedinim situacijama svjetlom naglasiti odvojenost prostora i vremena u kojemu se scena odvija. Prva je fronta osvijetljena pomoću šest reflektora, druga pomoću dvaju, uz dodatak svjetlosnih punktova u pozadini, a temeljna su rasvjeta led-svjetla uz dodatak reflektora s halogenim žaruljama kako lice na sceni ne bi blještalo, odnosno kako bi se istaknuli obrisi lica. Bočni reflektori koji također pridonose prikazu kontura lica postavljeni su na različiti intenzitet kako bi glumac na sceni izgledao prirodnije i imao kontrast

⁴ Aleksandar Mondecar, Uvod u kazališnu rasvjetu, Zagreb, 2000., str. 122

sjene s jedne strane i svjetla s druge strane lica, a dodavanjem kontri razbija se dvodimenzionalnost i dobiva se punina prostora.

U prvoj sceni Willy i Linda razgovaraju u sobi na desnoj strani pozornice koja je osvijetljena bijelim halogenim žaruljama, a kada u scenu uđu Happy i Biff, ona se dijeli na pola, bijele halogene žarulje označavaju prostor predsoblja, a s druge strane plavim led-svjetlima označen je prostor Happyjeve i Biffove sobe. Kako Willy odlazi, tako se cijela scena osvjetljava plavom bojom i postaje njihov prostor igre, jasno razlučujući da je sada cijela pozornica njihova soba. Razlika između prostora postigla se i pozicijom svjetla, odnosno kutom pod kojim ono pada na glumca, pa je tako u ovoj prvoj sceni za Willyja korišten dijagonalni profilac, a za njihovu sobu samo fronta.

Druga je scena reminiscencija u kojoj se koriste *mooveri* kao element glamura, uspjeha i *showbiza*, uz dodatak crvenih i žutih led-svjetala koja simboliziraju urbanost i užurbanost. Također se koristi i dim koji dodatno odvaja prostor realnog i nerealnog, a ta sumaglica ujedno simbolizira i Willyjevo prisjećanje na prošlost. Ova je scena svjetlom, pokretom i igrom napravljena kao brodvejska reklama jer tako Willy zamišlja svoj svijet u prošlosti. Treća je scena scenografski i svjetlosno u velikom kontrastu s prethodnom scenom reminiscencije jer ovdje blagovaonski stol osvjetljavaju samo bijele halogene žarulje za razliku od vrlo koloritne prethodne scene. Jedino Ben, koji se pojavljuje kao Willyjeva halucinacija u desnom kutu scene, ima plavi punkt na sebi kako bi ga se odvojilo od realnog svijeta u kojemu se scena odvija. Svjetlosni punktovi omogućuju da se paralelno na sceni odvija dramska sadašnjost i prošlost, odnosno da se realni i nerealni svijet odvoje. Tako i u sceni kada Linda i Willy zaplešu, Willyju dođe pomisao na to kako je plesao sa svojom ljubavnicom. Ona se odmah u drugom planu pojavljuje u crvenom punktu koji se širi preko cijele scene uz dodatak dima, što se pretapa u prostor njegova sjećanja, pušta Lindu koja ostaje u malom bijelom svjetlosnom punktu kao simbolu realnosti plešući sama sa sobom dok Willy pleše s ljubavnicom. Kako Willyja obuzima grižnja savjesti jer je varao ženu, tako on ulazi u komunikaciju s Benom i svjetlo postaje plavo. Zatim ulaze preostali glumci i stežu obruč oko Willyja prikazujući njegovu trenutnu tjeskobu. Svi odlaze i kreće nova scena u kojoj samo Willy i Ben ostaju na pozornici u plavom svjetlu sve dok ne uđe Charley. Tada svjetlo ponovno aludira na realnost, odnosno isto je onakvo kakvo je bilo na početku treće scene. Kako Willy sve više gubi razum i paralelno

razgovara s Charleyjem i Benovom halucinacijom, tako se ponovno pali plavo svjetlo i *mooveri* kao simbol pomaknutosti, odnosno nerealnosti. Oni traju sve dok u scenu ne uđe Linda. Takvi relativno brzi i skokoviti prijelazi iz realnog u nerealno i obrnuto pridonose dinamici predstave te stavljaju u kontrast realni svijet i Willyjevo mentalno stanje, odnosno tumačenje toga svijeta. Kako Willy odlazi iz scene, a počinje razgovor Linde, Biffa i Happyja i dalje gori statično pozadinsko plavo svjetlo, koje uz kostime naglašava da je vrijeme radnje noć. Kada se Biff i Happy u navedenoj sceni svađaju, u drugom se planu pali bijeli punkt na Willyju, dajući do znanja da čuje sve što njih dvojica govore. Iz tog punkta ulazi u scenu te ga oni tek tada primjećuju kao da je ušao u blagovaonicu. Slijedi scena Howardova ureda, u kojoj je proscenij osvijetljen bijelim svjetlom, a glumci koji sjede u drugom planu osvijetljeni su plavim svjetlom kako bi se dobila slika ljudi koji su ondje i slušaju, ali nisu prisutni u prostoru ureda sve dok Koši ne razbije četvrti zid replikom „I ja tako mislim, evo mi svi mislimo tako“, pokazujući rukom na glumce i publiku. Tada se pali rasvjeta u kazalištu i prostor njegova ureda postaje ono što uistinu jest: kazalište. U nastavku scene, kada Golub preslušava diktafon, scena se puni dimom i pale se plave kontre koje inače korištene same daju konture tijela bez lica, pa tako na sceni dobivamo snažnu sliku Goluba i mnoštvo ljudi koje ga grli dok sluša uvrede na svoj račun. Mnoštvo se na kraju razilazi i on ostaje sam.



Slika 3. Scena sprovoda

Slijedi scena Charleyjeva ureda u početku osvijetljena „realnim“ bijelim svjetlom te u nju prvo u drugi plan ulazi Biff iz reminiscencije u plavom punktu kada Bernard i Willy krenu razgovarati o tome zašto nije uspio. Nedugo zatim ulazi i njegova ljubavnica te se desni dio scene s Bernardovim krevetom osvjetljava crveno i postaje prostor hotelske sobe. Willy ponovno ulazi u sebe, odnosno odigrava se scena iz njegova sjećanja s ljubavnicom, dok Bernard istim principom kao i Linda u prijašnjoj reminiscenciji ostaje u bijelom svjetlosnom punktu kao simbolu realnosti. Scena osvjetljena crvenom bojom u kojoj je Willy s ljubavnicom i u nekom drugom svijetu jasno je u kontrastu s plavim punktom i činjenicom da Willy ima ženu i djecu te

je i prije nego što Biff zakuca na vrata hotelske sobe očigledno da su ta dva svijeta u sukobu. Nakon što Biff uđe u prostoriju, scena postaje plava. Willy pokušava ublažiti situaciju, a pritom je samim svjetlom nagoviješteno kojoj se strani priklonio. Zatim tjera ljubavnicu i razgovara s Biffom. Cijelo to vrijeme u lijevom se kutu scene i dalje nalazi Bernard u bijelom punktu. Nakon prisjećanja Willy se vraća u početnu poziciju, scena ponovno postaje osvijetljena bijelom bojom te ulazi Charley. Tijekom cijeloga razgovora s Charleyjem u svjetlosnim su punktovima raspoređeni Ben, ljubavnica te u trećem punktu Biff, koji Bernardu čisti cipele predstavljajući sve ono što se vrti u Willyjevoj glavi. Scena u restoranu postavljena je u ključu realnosti, odnosno u bijelom svjetlu uz pozadinsko plavo kako bi se naglasilo, ne samo tekstom, da je u pitanju večera.

U zadnjoj sceni kada se Willy i Ben voze autom, odnosno sjede na dvama stolcima i drže volan u rukama, svjetlom koje se smanjuje i pojačava u intervalima dobiva se iluzija prostora, odnosno uličnih lampi pokraj kojih prolaze te se tako upotpunjuje vjerodostojnost slike. Kada glumci u crnini ulaze i izvode koreografiju upaljena je samo kontra te Willy, odnosno Golub, koji sa šušom stoji u prvom planu postaje samo neodređeni čovjek neodređenog lica, odnosno simbol nekoga tko se može prepoznati u ovoj priči. Svjetlosni dizajn za predstavu radio je Domagoj Garaj.

4.3 Kostimografija

Kostimografija ove predstave dijeli se na četiri djela: prošlost, sadašnjost, scenu s glumcima i sprovod. Willy ima slojeviti kostim koji se sastoji od balonera, sivog sakoa, hlača, prsluka, košulje i tamnoplave kravate s bijelim točkicama jer je gotovo cijelo vrijeme na sceni, pa samo skidanjem i dodavanjem prsluka ili sakoa mijenja svoj kostim ovisno o potrebi scene. U prvoj je sceni vrijeme radnje večer, što možemo vidjeti prvo iz Lindina kostima, odnosno zelenkastoga kućnog ogrtača, a potom u scenu ulaze Happy i Biff odjeveni u pidžame. Willy u scenu ulazi s koferom i balonerom jer upravo dolazi s puta.

Druga je scena iz prošlosti te su Biff, Happy i Bernard još uvijek djeca. Biff i Happy nose donji dio pidžame iz prošle scene i žute dresove za dva broja prevelike koji izgledaju kao da ih je

šivala Linda te naglašavaju njihovo financijsko stanje. Biff na svojem dresu ima broj jedan jer on je za roditelje uvijek i bio prvi, broj jedan, vođa, a Happy četrdeset i sedam. Navedena razlika u brojevima odražava i to koliko je Happy bio iza Biffa u njihovim očima. Willy na glavi ima šešir i cigaretu u ruci kako bi u svojem sjećanju izgledao otmjenije, Bernard nosi košulju krem boje, leptir mašnu, tregere, tamnosmeđe bermude, smeđe cipele i dokoljenke te naočale jer ga Willy u svojim sjećanjima vidi kao malog „štrebera“.

U trećoj sceni Linda nosi tamnoplavu haljinu i „rajf“ s bijelim točkicama koji se slažu s uzorkom i bojom Willyjeve kravate te se tim kostimografskim postupkom njih dvoje spajaju u cjelinu. Willy ulazi u scenu sa šeširom i sakoom koje zatim ostavlja, dajući znak da je upravo došao izvana i da sada ostaje ovdje.

U četvrtoj sceni prvi se put pojavljuje Ben koji će kroz cijelu predstavu imati crni kostim: kapu, sunčane naočale, kožnu jaknu i hlače jer je od početka spreman za Willyjev sprovod, a ostali glumci kroz predstavu nikad se ne pojavljuju u crnom sve do kraja predstave, odnosno scene sprovoda. U ovu scenu Bena i Willyjaa ulazi Charley u šarenoj pidžami i prugastom žuto-sivom ogrtaču te daje do znanja da je vrijeme radnje noć, što vidimo i kad nakon njega uđe Linda u šlapama i s kopicom za spavanje te kasnije tijekom scene Biff i Happy u pidžamama.

Sljedeća je scena u Howardovu uredu. Willy ponovno nosi sako jer ide na poslovni sastanak i bitno je da dobro izgleda, a Howard, odnosno Koši ima kostim koji najviše odskače od svih jer se u tom dijelu cijela dramaturgija okreće na drugu stranu. Mi više nismo likovi iz djela nego postajemo glumci u kazalištu, a Koši je voditelj cijelog *showa* i zato nosi jarko narančasti sako, sive svjetlucave hlače, tregere, košulju s uzorkom i sat, dok su ostali glumci odjeveni u „privatnu“ odjeću.

Sljedeća je scena Charleyjeva ureda u koju dolazi odrasli Bernard, čiji je kostim u prošlosti i sadašnjosti iste boje. Prije su to bile smeđe bermude i košulja krem boje s tregerima te fascikl i naočale, a sada su to smeđi džemper i duge hlače te aktovka i naočale kao i u prošlosti. Tako se vizualno demonstrira da je on isti lik iz reminiscencije i sada. U sceni se pojavljuje i Biff u žutom dresu kao Willyjeva halucinacija. Dok Bernard govori o poslu, scena se prekida scenom reminiscencije hotelske sobe. U nju ulazi njegova ljubavnica odjevena u Willyjevu košulju, aludirajući na to da su već spavali zajedno. Nakon ovog inserta scena između Willyja i Bernarda

se nastavlja. Biff mu čisti cipele maramicom isto kao što je Bernard u prvoj reminiscenciji čistio Biffove cipele te je ta slika, odnosno mišljenje da je Bernard „štreber“ koji ništa neće postići sada potpuno okrenuta: on je uspješan i zarađuje, a Willy vidi Biffa koji kleči i čisti mu cipele. Charley dolazi u svoj ured u odijelu, odajući dojam ozbiljnog poslovnog čovjeka koji dobro zarađuje, a tom dojmu pridonosi i hrpa novca razbacana po podu.

Nakon toga slijedi scena restorana. Prvo vidimo Happyja i Forsythe. Ona je u majici s leopardskim uzorkom, minici, crnim štiklama, kožnoj jakni i nosi velike naušnice te se već po kostimu prepoznaje da je prostitutka. Budući da se radi o svečanoj večeri, Happy nosi bijele tenisice, odjeven je u traperice i tamnu košulju raskopčanu do pola, ima preveliki sat i zalizanu kosu te izgleda prilično neukusno za razliku od Biffa, koji dolazi u plavim hlačama i bijeloj košulji te pod rukom nosi plavi sako, dio odijela. Biff stoga izgleda elegantno i dotjerano. U scenu ulazi Linda u svojem elementarnom kostimu, odnosno tamnoplavoj haljini. Zatim prelazimo u scenu blagovaonice.

Za zadnju scenu Ben je spreman tijekom cijele predstave, no u trenutku kada on i Willy sjedaju u auto postaje jasno što će se dogoditi te da je Ben otpočetak bio spreman upravo za njegov sprovod. Na scenu izlaze svi glumci odjeveni u crno.

5. ADAPTACIJA TEKSTA

Izvorni tekst vrlo je opsežan i sadrži mnoštvo tema, kao što su propadanje radničke obitelji, financijski problemi, odnosi u obitelji, kapitalističko društvo, nemogućnost nošenja s realnošću itd. Čisto izvornik bez „štrihanja“ trajao bi jako dugo, pa su scene kondenzirane, odnosno svedene na najbitnije. U adaptaciji teksta dodana je još jedna razina, odnosno metarazina u kojoj se radi o liku Igora Goluba. Naime, Golub igra lik koji je baziran na njemu, a ne samoga sebe. Predstava započinje ulaskom glumaca na scenu i njihovim predstavljanjem te Golub publici zaželi dobrodošlicu. Svi se glumci predstave te Golub kaže da će sve što gledaju biti djelo fikcije, a tim se postupkom na početku odmah uvodi kazalište kao takvo, odnosno ne skriva se da smo u kazalištu i da je kazališna predstava u tijeku. To je kasnije povezano sa scenom u Howardovu uredu gdje Willy gubi razum miješajući dvije navedene razine, odnosno likove iz djela vidi kao glumce, a sebe kao Igora Goluba. Redatelj Vanja Jovanović i dramaturg Patrik Gregurec zajedno su radili na tom dodanom tekstu koji pridonosi izvorniku tako što otvara još jedan prostor te Willyjeve ludosti i gubitka razuma. U njoj on ne samo da miješa prošlost i sadašnjost kao Willy Loman nego mu se miješa i to je li on uopće Willy ili je lik Igora Goluba i što je stvarnost. Da bi se da središnja scena s Howardom, odnosno Košijem mogla dogoditi, interveniralo se u tekst i ranije kada Willy spominje aplauze koje je dobivao, odnosno kako su mu ljudi pljeskali gdje god da dođe, kada Biffu govori kako nije pristojno zviždati u teatru ili kada sinovima priča o poslu i spominje pozornicu itd. To se na početku možda čini nelogičnim i zbunjujućim, ali u tijeku predstave i u Howardovoj sceni postaje jasno da Willy otpočетка pomalo miješa teatar i lik Igora Goluba s Willyjem Lomanom i njegovim životom. Iako je tekst „štrihan“ i izbačene su neke scene i pojedini likovi, npr. scena u vrtu u kojoj dolazi do razvoja Willyjeva lika koji simbolički napušta materijalni svijet i počinje saditi mrkvu, zadržane su karakteristike i ciljevi likova. Bernard služi kao simbol uspjeha, odnosno služi kao ogledalo Willyjeve nesposobnosti da odgoji sinove. Omalovažavan je kao dijete, a sada je postao uspješan odvjetnik koji nudi Willyju da Biffu pronađe posao, što Willy odbija jer mu je ispod časti da njegov sin koji je trebao biti zvijezda sada radi u skladištu za jednog „štrebera“. Njegov otac Charley također nastoji pomoći Lomanovima i posuđuje novac Willyju kad god je to potrebno. Potencirano je njegovo raspitivanje za Lindu, koje u izvorniku nije toliko izraženo. Charley je previše pasivan kao lik, uvijek mu posuđuje novac, nudi posao, čini se kao neka vrsta

anđela čuvara, a ovako postaje dramski aktivniji jer se u odnosu Willyja i Charleyja sada otvara i pitanje ljubomore, emocionalno je jasno i daje još jedan razlog Willyu da ga mrzi. Ben se u izvornome tekstu pojavljuje u vidu *flashback* scena u kojima razgovara s cijelom obitelji Loman, a u adaptaciji je prikazan kao neka vrsta utvare, nema interakciju ni s kime osim s Willyjem, koji ga jedini vidi, što dodatno pojačava Willyjevu ludost. Ben metaforički odražava svu Willyevu patnju, on je za njega simbol uspjeha i Willy ga traži savjete o tome kako da odgaja sinove, čemu da ih podučava i kako da uspiju u životu. Budući da je Ben samo projekcija Willyjeve mašte, to su pitanja koja ga podsvjesno muče i na koja si pokušava odgovoriti. Biffu je otac oduvijek punio glavu time da će postati zvijezda i uspjeti u život. On nosi traumu jer su od njega imali velika očekivanja, a ništa u životu nije uspio ostvariti. Toga je svjestan, pa na kraju djela, prije nego što ponovno ode iz obiteljske kuće, govori ocu: „Tata, shvati ja sam nula, umrijet ću za koju godinu i nitko me se neće sjećati.“

6. GLUMAC – LIK – ULOGA

„Ne treba započeti onim što opterećuje glavu početnika a onda ga pustiti prvi put na pozornicu dok još nije savladao ni elementarno scensko znanje. Učenik će se zbuniti i zaboraviće na nauku ili će, naprotiv, misliti samo o njoj - zaboravivši na scenu. Nauka pomaže umjetnosti samo u onim slučajevima kad jedna drugu podržavaju i dopunjuju.“⁵

U ovom ću poglavlju pisati o postupcima koje sam upotrijebio za izradu uloge Happyja te opisati svoje viđenje lika i njegovu ulogu u drami. Budući da mi je ovo prva profesionalna predstava u kojoj sam prvi put radio s redateljem koji mi nije profesor i koji me ne poznaje te s glumcima koji nisu kolege s klase, bio sam uzbuđen i pomalo zabrinut oko toga kako će proces teći i kako mu mogu pridonijeti. Kroz godine školovanja savladao sam elementarno scensko znanje kako kaže Stanislavski i mogao sam pustiti mašti na volju. Kada sam saznao da ću raditi u Virovitici, pročitao sam dramu i razmišljao o liku, a kasnije, kada sam pročitao i adaptaciju teksta, spoznao sam svojevrsni opći „osjećaj“ lika i njegovu ulogu u drami, a to je konformizam. U razgovoru s redateljem odlučio sam da neću ići daleko od sebe i svojeg habitusa te da neću raditi velike fizičke i glasovne transformacije, pa sam tako Happyja tražio prije svega u sebi, odnosno razmišljao sam kako bih se sam ponašao da sam u tim okolnostima i dijelim Happyjev svjetonazor. Happy je mlađi sin Linde i Willyja Lomana i tijekom djetinjstva, ali i sada uvijek se nalazio na drugom mjestu i bio je u sjeni svojeg starijeg brata. Osnovna misao kojom sam započeo rad na ulozi bila je kako je to biti u nečijoj sjeni i kako je to kada te vlastita obitelj ne primjećuje. Takav odnos u obitelji zasigurno ostavlja posljedice na čovjeka, pa sam dalje u tekstu tražio Happyjeva rješenja, odnosno načine na koje se nosi s problemima. Biff često odlazi od kuće, a Happy je onaj koji živi s roditeljima i mora se nositi s time da otac sve više gubi razum te slušati kako stalno spominje Biffa i njegove uspjehe. Bijeg iz te obiteljske situacije nalazi u ženama, odnosno prostitutkama. Smatram da je to njegov ispušni ventil, odnosno način koji mu omogućuje da se osjeća voljenim i primijećenim te da odvrati misli zadovoljavajući se

⁵ K. S. Stanislavski, Rad glumca na sebi, Zagreb, 1991., str 61

neobaveznim odnosima sa ženama. Zbog ove odrednice izabrao sam i jednu karakterističnu gestu za lik Happyja koju koristim u situacijama kad je neodlučan, kada ga drugi likovi spominju i kad razmišlja što učiniti, a to je popravljnje kose rukom, s jedne strane jer mu je bitno da dobro izgleda, naročito u ženskom društvu, ali s druge simboličke strane jer je to zaglađivanje, popravljnje kose kao gesta u biti ono što Happy radi u svim situacijama: „zaglađuje“ obiteljske odnose. Happy smatra da će, ako podilazi ocu, on biti manje lud, pokušava mu udovoljiti i radi sve što zahtijeva od njega jer i dalje želi biti primijećen i jer želi održati mir u kući. Biff dolazi, posvađa se s ocem i ode, a Happy je taj koji cijelo vrijeme mora podnositi svu njegovu ludost i zato radi sve da otac bude zadovoljan. To je Happyjev glavni cilj: održati mir u kući.

U prvoj sceni Happy i Biff ulaze u svoju sobu te čuju razgovor Linde i Willyja iz susjedne sobe u kojem otac Biffa naziva ljenčinom i neradnikom. Biff prisluškuje razgovor, a Happy kao mlađi brat namješta krevete za spavanje. Vučko i ja smo u toj sceni napravili malu minijaturu, u kojoj on meni gura madrac pod noge ne bi li me srušio, a ja mu na kraju kada prisluškuje oca prebacujem deku preko glave kako bismo pokazali bratski odnos navedenih likova i raspoloženje prilikom ulaska na scenu. Biff mijenja raspoloženje kada čuje što otac o njemu govori, a Happy ga pokušava opravdati govoreći sljedeće: „Biff, naš je tata malo skrenuo.“ Aludira, naime, na to da ne treba shvaćati ozbiljno sve što govori, ali tom prvom replikom također pokazuje da je svjestan da Willy gubi razum. Zabrinut je za očevo stanje i prepričava bratu što je sve otac o njemu rekao. Za ovaj sam dio izabrao radnju povjeravanja s ciljem da Biff shvati kako je otac nesretan ponajviše zbog njegova ponašanja, a nadalje propitkivanje kako bi doznao više o njegovim planovima za budućnost i ima li neka vijest koja bi mogla umiriti Willyja. Biff govori o tome kako je zbunjen, a kada cinično spomene da bi možda trebao pronaći posao, Happy se s time složi. Na spomen ženidbe Happy još glasnije odobrava, a u tom sam slučaju odabrao radnju poticanja i ohrabriranja kroz slaganje s njegovim prijedlozima jer bi Biffova ženidba i posao umirile oca. Nadalje Biff ispituje Happyja o njemu, a nakon što Happy prizna da nije zadovoljan svojim poslom, predloži mu da njih dvojica zajednički kupe farmu. Happy naivno i ishitreno pristaje jer bi se s jedne strane tako ostvario kao čovjek, napokon bi bio primijećen kao što i govori: „Ja želim pokazati tim bijednicima da i Happy Loman može nešto postići, hoću ući u ured i da mi se svi klanjaju“, a s druge strane otac bi bio oduševljen idejom da njegovi sinovi zajednički pokrenu posao. Happyjev entuzijizam i uzbuđenost ubrzo prestaju kada Biff spomene da im za to treba novac koji nemaju. Biff to

primijeti te se sjeti Billa Olivera i kaže mu kako će od njega posuditi novac, na što se Happyju vraća vjera u mogućnost ostvarenja te ideje te je opet entuzijastičan i ustraje u tome da se ideja pretvori u realnost, potičući Biffa da to napravi te ga uvjerava sljedećom replikom: „Oliver ima dobro mišljenje o tebi. Biffe, svi lijepo misle o tebi.“

Drugo je Happyjevo pojavljivanje *flashback* na djetinjstvo u kojem otac dolazi s puta i donosi im poklone. Sinovi ispituju oca o njegovu putu i oduševljeni su svime što otac govori, gledajući u njega kao u neku vrstu superheroja ili božanstva i glorificirajući ga. Scena sadrži koreografske dijelove s plesnim motivima Charlestona,⁶ koji je bio popularan u ono vrijeme, ne bi li scena svjetlom, pokretom, glumom i generalnim doživljajem podsjećala na brodvejsku reklamu jer tako Willy zamišlja svoj život prije: pun plesa, smijeha, novca i dobrog raspoloženja, pa je tako i gluma u ovoj sceni prenaplašena u gesti i glasnoći. U ovoj sceni sam se vodio time da su još uvijek djeca i da gledam u starijeg brata kao uzor. Ipak će on postati zvijezda kako otac kaže, pa činim stvari koje vidim od njega. Kada Biff drži loptu pod pazuhom, i ja također svoju vreću za boks stavljam pod pazuh. Kada je on uzme s objema rukama i stavi ispred sebe, i ja činim isto. Cijelo vrijeme pokušavam zauzeti njegov stav i geste jer je on taj koji je primijećen i omiljen, a Happy želi isto te želi to postići kroz kopiranje njega. Tijekom scene Bernard čisti Biffove tenisice i ja čekam njegovo odobrenje, odnosno njegov smijeh kako bih i ja mogao početi s istim. Na kraju scene Bernard izlazi i zabija se u mene te pada na pod. To nasmije oca i brata, a ja ih pokušavam dodatno zabaviti natezanjem Bernardovih tregera te svi zajedno prasnemo u smijeh. Happy tim postupkom bar na trenutak dobiva toliko željeni trenutak pažnje.

Treće je Happyjevo pojavljivanje kompleksna scena zbog svih saznanja koje moj lik dobiva. Razložio bih je na dva dijela, prvi u kojem Linda razgovara sa sinovima o očevu stanju i pokušaju samoubojstva i drugi kada Willy dolazi na scenu. Scena započinje Biffovim i Happyjevim ulaskom u prostoriju gdje nalaze razbacane stolce i limunove po podu. Biff je taj koji se dere i psuje, a Happy prvo zabrinuto ispituje majku „Jesi ti dobro?“ te se iz toga vidi njegova privrženost majci. Nakon što se uvjerim da je ona dobro sakupljanjem limunova i stolaca, želim vratiti sve na staro i na neki način potisnuti da se ovo dogodilo jer moj lik samo želi da sve bude dobro, pa bez pogovora skupljam nered koji je nastao. To je samo jedna od

⁶ Charleston je vrsta plesa koja se 1923. pojavila u SAD-u i do kraja desetljeća postala globalno popularnim fenomenom. Ime je dobio po istoimenoj pjesmi koju je prvi put izvela Elizabeth Welch u brodvejskoj glazbenoj reviji *Runnin' Wild*.

očevih histerija koje redovito doživljava i ne čudim se njegovu ponašanju toliko kao Biff. Linda grdi sinove zbog ponašanja prema njemu i opravdava Willyjeve postupke, na što joj se Biff podsmjehuje i pogledava u mene, a ja mu gestikuliranjem kako Linda ne bi primijetila pokušavam dati do znanja da prestane jer znam da je majci teško i ne želim novu svađu između njih. To mi ne uspijeva i Linda ljutito tjera Biffa iz kuće te izlazi iz prostorije, no ja je zaustavljam, smirujem i još nježnije ponovno upitam: „Mama, jesi ti dobro?“ Biff i Linda nastavljaju raspravu iz koje se ja isključujem i povlačim u kut sobe te kimanjem glavom potvrđujem majčine stavove sve dok Linda ne spomene da se Willy pokušao ubiti. Happy voli svoju majku kao jedinu normalnu u ovoj obitelji i vjeruje joj sve što govori. Iako je slutio očev pokušaj samoubojstva, nije si to mogao sam priznati, pa ga ova majčina potvrda pogađa. U nevjerici je i na rubu suza, ali želi ostati jak i ne pokazati to pred bratom i majkom, pa se povlačenjem u pozadinu distancira od njih i ondje jeca pogledavajući u smjeru vrata kroz koja je Willy izašao. Biff kreće umirivati majku time što joj govori o novome poslu, a Happy se vraća za blagovaonski stol i skrivajući svoje osjećaje pokušava podržati Biffa. S dobrom namjerom savjetuje: „Samo nemoj fučkati u liftu. Sjećam se kad si dobio otkaz jer si fućkao u liftu.“ Na to Biff baca stolac i viče na Happyja, a Happy, koji bi se inače povukao pred bratom, rastresen zbog prijašnje situacije suprotstavlja se bratu i uzvraća mu. Sukob se ne uspijeva dalje razviti jer ulazi Willy i dinamika scene se potpuno mijenja. Happy zaboravlja na svađu s Biffom i ukipljeno stoji gledajući u oca, za čiji je pokušaj samoubojstva upravo saznao. Nakon nekoliko trenutaka shvaća da Willy sarkastično govori Biffu: „Vrati se na Zapad! Budi stolar, kauboj, uzgajaj tratinčice...“ Nadalje shvaća da će situacija ponovno završiti svađom, pa odlučuje gestikuliranjem pokazati Biffu da šuti. To mu ne uspije i Happy očajnički pokušava spasiti situaciju obraćajući se ocu nježno, smirenim tonom: „Ajde tata nemoj sad...“ Time ga odvraća od njegova napada na Biffa, ali ga otac prekine i nepovezano o prijašnjoj temi kreće žustro govoriti o teatru i aplauzu samo na spomen njegova imena. Happyja to posve dotuče i u nevjerici se povlači na kraj sobe kako bi razmislio o svemu što se događa i odlučio što dalje. Biff mu za to ne daje vremena te govori da odlazi, a ja ne dopuštajući mu da završi impulzivno još glasnije nastavljam njegovu rečenicu uz mahanje rukama: „Odlazi, odlazi se naći s Billom Oliverom.“ Zatim privlačim pažnju na sebe, stanem pokraj Biffa i značajno ga pogledam ne bi li shvatio što radim i nastavio moju priču. Biff prihvati moju priču i kreće pričati ocu o poslovnom planu, što u potpunosti promijeni Willyjevo raspoloženje. On je sada veseo i uzbuđen, kontradiktoran svojem stanju od prije nekoliko

trenutaka. Ja to uočavam i kada shvatim da će se situacija između njih izgaditi, odlazim do majke i zagrljam je ohrabrujem. Na kraju scene Biff i ja izlazimo, a roditelje pozdravljam s blagim, ugodnim „Laku noć“, kao da se ništa ozbiljno nije upravo dogodilo, zadržavajući svoj privid mira u kući.

Četvrto je Happyjevo pojavljivanje u sceni restorana iz koje se kasnije nastavlja scena u njihovoj kući, a scenu bih razložio na nekoliko dijelova ovisno o Happyjevim saznanjima i ciljevima koji se mijenjaju tijekom nje. Na početku scene za stolom se u restoranu nalaze Forsythe i Happy, koji je dobro raspoložen zbog večere s ocem i bratom u kojoj će proslaviti njihov novi posao, ali i zbog ženskog društva. Ulazi zabrinuti Biff i pokušava razgovarati s Happyjem, ali ja se, ignorirajući ga, i dalje udvaram Forsythe ne sluteći problem. Ovo je trenutak u predstavi kad Happy ne nosi teret izgladivanja obiteljske situacije jer misli da je stvar s ocem riješena i prepušta se uživanju u životu, odnosno ženama, pa ne doživljava ozbiljno Biffovu zabrinutost. Forsythe odlazi telefonirati, a Happy tek kad ostanu sami upita Biffa „Jesi se našao s Oliverom?“ i dalje uvjeren u dobar ishod situacije trljajući dlan o dlan. Ta je gesta karakteristična za (pre)pozitivna očekivanja, no Biff nema dobre vijesti i Happy šokiran ishodom shvaća da njegova bezbrižnost ovdje prestaje. Odmah ulazi Willy također sretan zbog Biffova posla, ne sluteći u kojem se smjeru situacija razvila i ne daje nam prostor za dogovor oko toga što ćemo reći ocu, a cijela situacija koja je trebala biti otmjeno slavlje potencijalno se pretvara u debakl. Happy i Biff u početku skreću s teme posla kako bi prikrili problem, ali Willy je ustrajan u ispitivanju. Biff odluči priznati ocu i kaže: „Tata, danas sam imao pravi doživljaj.“, na što oduševljeno dodajem: „Nešto super, tata!“, sugerirajući Biffu da je to ono što otac želi čuti i usmjeravajući razgovor prema tome. Kako bih prikrio da postoji problem, nastojim se normalno ponašati i biti dobro raspoložen. Nazdravljam, uzimam pribor i bezbrižno jedem te kimanjem glavom uz smiješak potvrđujem očeve tvrdnje, no istovremeno pažljivo slušam Biffa ne bih li se mogao odmah ubaciti ako Biff odluči priznati ocu da je posao propao. To mi ne uspijeva i Willy saznaje istinu te se prestajem pretvarati i odustajem razočaran Biffovim priznanjem.

Ulazi Forsythe, na koju sam, zbog važnosti svega što se dogodilo otkako je otišla, potpuno zaboravio te je impulzivno odvlačenjem od stola nastojim spriječiti od toga da čuje svađu. To mi daje ideju kako riješiti situaciju, pa uzimam čašu i nož i lupkanjem kao na svadbi privlačim očevu pažnju na sebe ne bi li rasprava između Biffa i Willyja prestala i govorim ocu s

oduševljenjem: „Tata, tata ja ću nju oženiti!“ Tako mu nastojim skrenuti misli s Biffa i vjerujem da će ova vijest za njega biti jednako važna kao i posao. Ulaskom Linde scena se bez scenografske promjene samo seli u našu kuću gdje se razgovor nastavlja, a ja upoznajem majku s Forsythe i dalje nastojeći zadržati dobro raspoloženje i vedrinu jer je to jedan od načina na koje se moj lik nosi s teškim situacijama. Linda vidno uznemirena tjera Forsythe iz kuće replikom „Marš van! Gubite se odavde i povedite tu svoju droljicu s vama.“ Ja je pokušavam urazumiti i objasniti joj zašto je ženidba dobra ideja. Biff mi odbrusi, a ja se izderem na njega jer potkopava moje težnje da uveselim oca: „Začepi Biff, ti si popušio Olivera, treba mu jedna dobra vijest“ te mu time indirektno izražavam kako mislim da je on kriv za cijelu situaciju. Forsythe se u obiteljsku svađu upliće svojim komentarima, na što joj Happy svaki put sve intenzivnije naređuje „Začepi!“ Taj način ušutkavanja izabrao sam kako bih pokazao utjecaj Willyjeva odgoja na Happyja jer on u sceni prije na taj način ušutkava Lindu, a kako je Happy cijelo vrijeme u obiteljskoj kući, tako je usvojio i neke očeve karakteristike. Nadalje u sceni Happy se trudi izaći na kraj s Forsythe, koja mu dira njegovu „svetinju“, odnosno kosu, a paralelno s time pokušava naći prostor tijekom svađe za ubacivanje i smirivanje situacije replikama poput „Charley je dobar čovjek, pomaže mami unijeti namirnice“ i „Tata, on traži najnormalniji posao.“ Kada to ne uspije, odlučuje se za ponovno predlaganje ženidbe ocu, na što ovaj još burnije reagira, a Happy ostaje iznenađen i povrijeđen očevom reakcijom. U trenutku u kojemu Biff kreće govoriti stvari iz svoje prošlosti; o ukradenim loptama, odijelu i zatvoru, Happy, koji se kroz cijelu predstavu dosad trudio pronaći način da održi mir, odustaje i priznaje si poraz, odnosno da nije uspio ispuniti svoj cilj. U tom dijelu scene sjedim i plačem te ne pokušavam više doskočiti nekom rečenicom niti popravljam kosu. Samo slušam i prihvaćam da je nastao nepopravljivi raskol u obitelji.

Biff odlazi, a nakon što ispratim Forsythe, u kući ostajemo samo nas troje; otac, majka i sin, baš kao i prije nego što se Biff vratio. Znajući da ću se opet morati nositi sa svime što je on „zakuhao“, u nadi da će me otac primijetiti i nešto prokomentirati upitam ga: „I? Misliš da imam šanse kod nje?“, misleći na Forsythe, a Willy odgovara: „On je plakao zbog mene“, misleći na Biffa. Ovo je Happyjev potpuni poraz, te kroz ovu repliku shvaća da će uvijek biti drugi sin i da se s time mora pomiriti. Učinio je sve za oca, pa bi čak oženio i prostitutku ako bi morao, ali i dalje ostaje neprimijećen.

7. ZAKLJUČAK

Predstava *Smrt trgovačkog putnika* nastala u Kazalištu Virovitica bila je moj diplomski ispit iz glume u kojoj igram lik Happyja Lomana. Predstava govori o propadanju jedne radničke obitelji u kapitalističkom društvu i mislim da će se mnogi moći povezati s njezinom temom. Drago mi je da ovom predstavom mogu okruniti i obilježiti kraj svojeg studiranja, ali ne i kraj svojeg učenja. Prilika da radim s novim ljudima u profesionalnom okružju naučila me mnogočemu, ali i pokazala mi da ondje „vani“ izvan sigurnosti Akademije ima još mnogo toga za naučiti i isprobati. Svaki projekt donosi nove ljude, spoznaje i izazove, a na kraju krajeva to je ono zbog čega se želim baviti kazalištem. Zahvalan sam svojoj mentorici i svojem sumentoru na uputama i podršci koju su mi pružili, ali htio bih zahvaliti i svim profesorima koji su me od prve godine pa do sad pomalo uvodili u kazališni svijet i otkrivali mi njegove čari. Ovime zatvaram jedno poglavlje svojega života i studiranja te radozvalo krećem u nove životne izazove.

„Dobro učite. Mnogo čitajte. Njeguajte svoju radoznalost. Opažajte svijet oko sebe intenzivno, sa zanimanjem i radošću. Tumačite, dovodite stvari u vezu. Mislite. Maštajte. Ne skrivajte osjećanja nego ih ispoljavajte. Snažite svoju volju. Radite mnogo i razne poslove. Volite svoju radnu energiju i povećavajte je toliko da vas drugi teško prate.“⁷

⁷ Boro Stjepanović, Audicija, Cetinje - Pula, 2014., str. 30

8. LITERATURA

1. Mondecar, Aleksandar. *Uvod u kazališnu rasvjetu*, vlastita naklada, Zagreb, 2000.
2. Stanislavski, K. S. *Rad glumca na sebi II*, Cekade, Zareb, 1991.
3. Caine, Michael. *Acting in film: An Actor's Take on Movie Making*, Applause, New York - London, 2000.
4. Dubrović, Ervin. *Scena i kostim*, Muzej grada Rijeke, Rijeka, 1998.
5. Stjepanović, Boro. *Gluma I. Rad na sebi*, Leykam international d.o.o. Zagreb/ Umjetnička akademija u Osijeku, Zagreb – Osijek, 2013.
6. Stjepanović, Boro. *Audicija*, Teatar mladih / Teatar Naranča, Cetinje – Pula, 2014.

<https://www.biography.com/writer/arthur-miller>

https://en.wikipedia.org/wiki/Arthur_Miller

[https://en.wikipedia.org/wiki/Charleston_\(dance\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Charleston_(dance))

https://en.wikipedia.org/wiki/Death_of_a_Salesman

9. SAŽETAK / SUMMARY

Rad na ulozi Happyja u predstavi Smrt trgovačkog putnika naslov je diplomskog rada Tonija Leakovića pod mentorstvom red.prof.art. Tatjane Bertok-Zupković i sumentorstvom izv.ass. Gorana Vučka na Akademiji za umjetnost i kulturu, na odsjeku za kazališnu umjetnost, smjer gluma i lutkarstvo. Predstava je nastala u produkciji Kazališta Virovitica, režiji Vanje Jovanovića i premijerno je izvedena 5. prosinca 2021. godine. U ovom pismenom radu student opisuje proces rada na predstavi, s naglaskom na stavak *Glumac – lik – uloga* u kojemu analizira svoj rad na ulozi i objašnjava svoje procese. U ostalim stavcima obuhvaćeni su podaci o autoru i djelu, kao i o svim vanjskim elementima predstave poput scenografije, svjetla i kostimografije. Na kraju rada nalazi se životopis studenta.

Ključne riječi: Smrt trgovačkog putnika, glumac, rad na ulozi, kazalište

Work on the role of Happy in the play *Death of a Salesman* is the title of Toni Leaković's graduation thesis under the mentorship of professor Tatjana Bertok-Zupković and co-mentoring of assistant Goran Vučko at the Academy of Arts and Culture, at the Department of Theatre Arts, acting and puppet animation studies. The play was produced by the Virovitica Theatre, directed by Vanja Jovanović and premiered on 5th of December, 2021. In this written work, the student describes the process of working on the play, with an emphasis on the paragraph Actor - character - role, in which he analyzes his work on the role and explains his processes. The other paragraphs include information about the author and the literary work, as well as information about all external elements of the production, such as scenography, lighting, and costumes. At the end of the paper, student's CV is presented.

Key words: Death of a Salesman, actor, work on a role, theatre

10. ŽIVOTOPIS

Toni Leaković rođen je 15. travanja 1998. godine u Vinkovcima. Pohađao je Osnovnu školu fra B. T. Leakovića u Bošnjacima te matematički smjer u Gimnaziji Županja. Nakon završene gimnazije upisuje preddiplomski studij glume i lutkarstva na Umjetničkoj akademiji u Osijeku 2017. godine. Studij završava radom na predstavama Bračne muke iz vizure ruke pod mentorstvom izv. prof. artD. Hrvoja Seršića i Mnogo vike ni za što pod mentorstvom red. prof. art. Tatjane Bertok – Zupković, te tako stječe prvostupničko zvanje. Potom upisuje diplomski studij glume i lutkarske animacije na istoj akademiji, ali pod drugim nazivom – Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku. Sudjelovao je u projektu HNK-a u Osijeku: Dječak koji je govorio Bogu. Nastupao je s predstavama na brojnim festivalima: PiF, SLUK, Fistić, Susreti profesionalnih kazališta za djecu i mlade HC Assitej, Bugojansko lutkarsko bijenale i drugi. Ostvario je ulogu u dugometražnom igranom filmu Frka, uloga Majmun. Kroz studiranje i umjetnički rad svladao je scensko mačevanje, žongliranje, osnove društvenih i dvorskih plesova, osnove gitare te izradu ručnih lutaka. Bavi se lutkarskom animacijom, glumom, kazalištem sjena, fizičkim, vizualnim te uličnim teatrom.